

ЛІНГВОЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУГЕСТИВНИХ КОНТЕКСТІВ

Ковалевська Т.Ю.

Одеський національний університет ім.І.І.Мечникова

Ж.-Ф.Ліотар, наголошуючи на ролі мови в загальній когнітивній еволюції людства, писав, що «прийдешнє суспільство співвідносне не стільки із ньютонівською антропологією (як-от, структуралізм чи теорія систем), скільки з прагматикою мовних часток» [1998:4], і тим самим виокремив впливову функцію мови як її комунікативну домінанту. На сучасному етапі питання про кількість та пріоритетність функцій мови вирішують по-різному - від тверджень про її монофункціональність (пріоритет комунікативної функції) до спеціалізації майже на тридцять її актуальних аспектах. На думку В.Штелінга, функції мають відбивати суттєві характеристики мови [1996:27], серед яких найважливішою вчений визнає впливову функцію, що і відбито в укладеній ним функціональній моделі мовленнєвого повідомлення. На думку дослідника, у мові співіснують моделі двох цілеспрямованих, динамічних висловлень, які корелюють з мовленнєвими сферами безпосередньої скерованості на адресата (волевиявлення мовця, установлення контактів, інші форми соціального етикету та ін.) та сферою опосередкованого (через третю особу) повідомлення комусь про щось, де суб'єктивне й об'єктивне виражені окремо. Для сфери безпосереднього волевиявлення характерне суб'єктивоване транспонування пріоритетів, опосередкований же характер висловлення поєднує об'єктивну інформацію та її суб'єктивну інтерпретацію, що узгоджене з результатами нейрофізіологічних досліджень, у межах яких виявлено функціональну асиметрію головного мозку людини, різну орієнтацію на сприйняття раціональної та емоційної інформації тощо. Це підтверджує, що кожний з нас є «подвійною» людиною, яка суміщує в собі діаметральні протилежності - раціональне та ірраціональне, що є єдиними і, водночас, взаємовиключними початками людського єства [там само]. Такої ж думки дотримується, зокрема, Б.Ф.Поршнєв, який, наголошуючи на пріоритеті волюнтативної функції мови, зауважив: «Друга сигнальна система народилась як система змушування між індивідами» [1974:422], і це дає змогу припускати, що її підґрунтям є «не обмін інформацією, тобто, не повідомлення чогось від одного до іншого, а особливий рід впливу одного індивіда на дії іншого...» [1974:408]. Ураховуючи досягнення сучасної нейрофізіології, психології, фізики, «слід визнати наявність сугестивної (волюнтативної) функції мови як одної з провідних (базових), бо навіть збирання інформації відбувається з метою оптимального керування людиною, спільнотою людей чи обставинами» [Черепанова 1996:32]. Явище ж сугестивності «має здатність створювати глибинний зміст, що перебуває в складних відношеннях із семантикою слова» [Сологуб

1991:29], надаючи латентного поштовху до психосемантичних зрушень у когнітивно-емоційних площинах реципієнтів. Додамо, що впливові феномени можуть бути пояснені і з езотерико-еніологічних позицій, які, на нашу думку, містять вельми цікаву й важливу інформацію, корисну для загального усвідомлення людського буття і сконцентровану на наявності інформаційно-енергетичних полів, аналізі торсіонних явищ тощо [Швебс 2000].

Відзначимо, що закладання основ сугестії пов'язують із концепцією Б.Ф.Поршнева - знаного теоретика, який мислив у межах «сигнальних систем» акад. І.Павлова, пояснюючи саме із взаємодією першої та другої сигнальних систем особливості людської взаємодії. Перший, визначальний момент такого «поєднання» реалізується в «інтердикції», за посередництвом якої одна особа «вимикає» функціонування першої сигнальної системи другої особи в такий спосіб, що остання вже не є «організмом-усередовищі», а переходить до стану «комунікативного приймання». Прискорюючи дію інтердикційної та контрдикційної спіралі за гегелівською схемою тріади й передбачаючи можливість інтеріоризації однією особою всієї ситуації на кожному етапі відповідного розгортання, учений і фіксує сугестію, яку проголошує визначальним феноменом другої сигнальної системи, оскільки мовлення містить властиві тільки людству соціальні відношення, суть яких полягає в соціальному керуванні, впливові людських осіб одна на одну в процесі соціального буття. Специфіку ж соціального буття людини визначають її інтеріоризаційні можливості: людина «вбирає» в себе соціальні стосунки і стає не тільки їхнім об'єктом, а й суб'єктом. За Б.Ф.Поршневим, сугестія полягає в тому, що один організм починає керувати поведінкою іншого, який при цьому поводить не відповідно до принципів першої сигнальної системи, а відповідно до вимог іншого. У цьому дослідник і вбачає основу і сутність «другої сигнальної системи» - мови.

У цьому аспекті актуальним напрямком мовознавства вважають прагмалінгвістику, пов'язану з виділеною Ч.Моррісом відповідною сферою міжзнакових відношень. Про «прагматику людської мови» говорить і Г.Клаус, маючи на увазі «психологічний та соціологічний аспекти застосування мовних знаків» [1967:45], у межах яких досліджують «теоретико-пізнавальний бік впливу слів та речень на людину» [1967:23]. Очевидно, що лінгвістична прагматика переважно скерована на зовнішній аналіз мовних знаків і, на думку Р.С.Карнапа, не може обмежуватись людською мовою, тому природно, що до області її аналізу залучено й інші знакові системи, які аналізують в їхньому відношенні до інтерпретатора [1959:81]. Крім того, Б.Ф.Поршнев зазначив, що «за своїм станом, як складова частина семіотики, що має досить формалізований характер, вона (лінгвістична прагматика - Т.К.) приречена займатися лише зовнішнім описом впливу мовленнєвих знаків на дії людей, не зачіпаючи психічних, тим більше фізіологічних механізмів цього впливу, а отже, обмежуючись систематикою» [1974:193], де долання такого

стану речей пов'язане «зі зверненням до людського фактору, з уведенням до лінгвістичного розгляду, до його парадигми мовної особистості як рівноправного об'єкта вивчення, як такої концептуальної позиції, що дає змогу інтегрувати розпорошені й відносно самостійні властивості мови» [Караулов 1987:21]. Отже, наголошено на поєднанні формалізованої фіксації відповідних мовних потенцій із динамікою психоемоційних факторів особистості / соціуму, необхідних для глибинного усвідомлення справжньої природи сугестивних властивостей мови.

За твердженнями багатьох учених, комунікативна сутність людини полягає в коригуванні поведінкових комплексів іншої особи, у здійсненні впливу на співрозмовника (О.О.Леонт'єв, Б.Ф.Поршнев, І.Ю.Черепанова), що відзначив і Р.Барт: «Мовна діяльність подібна до законодавчої діяльності, а мова є її кодом. Ми не помічаємо влади, що криється в мові...Говорити чи тим більше розмірковувати взагалі не позначає вступати в комунікативний акт...; це позначає підкоряти собі слухача» [Барт 1977]. Ж.Вандриєс у цьому ж аспекті наполягає, що «людина розмовляє не тільки для того, щоб висловити свою думку. Людина розмовляє також, щоб вплинути на інших...»[Вандриєс 1990:147]. На буденному рівні такий вплив відбувається найчастіше неусвідомлено і здебільшого ґрунтується на егоцентричних умотивуваннях комунікаторів. Його ефективність зумовлена почасти інтуїтивними здібностями мовців і спрямована на досягнення, так би мовити, міні-ефекту від спілкування. Інша річ, коли впливові елементи мови використані свідомо, заплановано, що характерне для прикладних аспектів мовного спілкування, як-от, реклама, політичне мовлення, психологічна корекція тощо. У такому разі на перший план висувається необхідність дотримання етичних, моральних норм поведінки того, хто усвідомлено використовує сугестивні потенції мови. Особливої актуальності набуває категорія духовності та моральності людини - носія мови, де духовність є родовим способом існування людини, моральність же - її вираженням у матеріальному світі. Сутність особистості і виявляється у взаємовідносинах з іншими людьми, але моральність є притаманною не будь-якому спілкуванню, а лише такому, яке скероване на коректне, поважне ставлення до іншої людини, що корелює з головним постулатом риторики, «згідно з яким з промовою можна звертатися тільки до тих людей, до яких ставишся доброзичливо» [Зарецкая 1998:11]. Таке ставлення до Іншого взагалі передбачає вихід за межі наявної ситуації і позначає усвідомлення людиною безкінечної природи власного «я» та «я» Іншого [див. праці Е.Левінаса, П.Рікера]. За С.Л.Рубінштейном, етика, включена в онтологію людського буття, є вираженням включення моральності в життя. Спілкування тоді тлумачать не у вузькому соціально-психологічному, а в онтологічному плані, як основу буття людини в світовому континуумі, що відповідає внутрішній співпричетності між самими об'єктивними дійсностями суб'єктів. Таке пояснення комунікативного феномену властиве й парадигмі нейролінгвістичного програмування (НЛП), де

проголошено, що будь-яке спілкування «я» та «ти» спричиняє утворення нової реальності, яка поширює особистісні можливості за умови існування в площині суб'єктивності діалогічного світу. Процес діалогічного відношення зберігає в недоторканості окремішність суб'єкта, і «внесок» кожного з них породжує певне «прирошення» обопільного сенсу, адекватне розуміння якого і можливе через затосування відповідних технік НЛП. Саме в такий спосіб у НЛП пояснені та оприлюднені результати досліджень у галузі впливових ефектів мовлення. Відзначимо, що ставлення до свідомого використання сугестивних потенцій мови майже завжди є знегативованим, оскільки в такому разі визнається факт втручання в зону особистісної психоструктури, хоч результати подібних розробок з успіхом використовують у різноманітних галузях людської діяльності (наприклад, метод семантичної психокорекції в медицині). Завідувач лабораторії психокорекції Московської медичинської академії І.Смирнов, розповідаючи про наукове підґрунтя методу, заснованого на поєднанні вербалізованих психотехнік та комп'ютерного психомодельовання, визнає високий ступінь його функціональності попри той факт, що відбувається безпосередній вплив на свідомість, а радше, на підсвідомість адресата [Логінова Dokument HTML]. У сучасних дослідженнях, присвячених впливовим ефектам засобів масової інформації, також наголошено на важливості вивчення цього феномену. Вітчизняні наукові розвідки досить рідко орієнтуються на аналіз зазначеної тематики, оскільки явище маніпулювання свідомістю належить до найделікатнішої сфери психологічного буття людини і, як зазначає Є.М.Волков, «природні теоретичні та практичні труднощі в розмежуванні «прийняттого» та «неприйняттого» рівнів духовно-психологічного впливу на особистість пов'язані... зі складністю встановлення конкретних критеріїв, але ж попри все, це не може слугувати причиною відмови від визнання реального існування проблеми» [Волков Dokument HTML]. Питанням впливу присвячено багато робіт у різних галузях знання, здебільшого - в царині психології, де останнім часом стає актуальним напрямок психологічних експертиз дискурсів, метою яких є виявлення психогенних моментів, орієнтованих на досягнення запрограмованого психологічного стану. В основі відповідних експертиз найчастіше послуговуються такими постулатами: 1)соціальна обумовленість людської психіки, її конструювання і програмування за посередництвом соціальних та інформаційних впливів; 2)істотна залежність психіки та поведінки людини від ситуативних (зовнішніх) факторів (ситуаціоністська парадигма соціальної психології); 3)істотний вплив моделювання та приклада на психіку й поведінку людини; 4)обмеженість психіки пересічної людини, що шкодить точному сприйняттю реальності та, з іншого боку, уможливорює вплив на поведінку, емоції та мислення поза свідомістю; 5)взаємододатковість різноманітних факторів впливу на психіку людини; 6)суттєва питома вага соціально-психологічних автоматизмів (стереотипів)у свідомості людини, які зумовлюють маніпулятивний

вплив; 7) ефект документалізму, який підсилює психологічний вплив відео-, аудіо- та текстової інформації; 8) моделювання віктимності (схильності стати жертвою) як вплив, що поглиблює культ насильства й агресивності тощо [Аврамцев Dokument HTML]. Ці факти, зрозуміло, обґрунтовують необхідність якнайкоректнішого використання відповідних можливостей мови.

Зазначене тлумачення комунікативної природи перетинається з новітніми галузями гуманітарного знання - екопсихологією та лінгвоекولوгією, зокрема. Предметом дослідження екопсихології проголошено становлення психологічної реальності в індивідуальній (одичній та особливій) формі у взаємодії з довкіллям, а вихідним підґрунтям та одиницею аналізу для визначення психіки як об'єкта і предмета дослідження є системне відношення «Людина - Природа», де поняття «Природа» як компонент відношення містить усю сутність, універсум. Останнє зумовлює те, що «психіка суть одна з форм буття, яка реалізує у своєму становленні загальноприродні (універсальні) принципи цього буття» [Панов 2001:18]. Предметом же лінгвоекولوгії є «взаємодія мови і суспільства, а метою - досягнення гармонії в такій взаємодії» [Бондар 2001:37]. О.І.Бондар дефінує поняття лінгвосоціуму як ядерного феномену лінгвоекولوгії, зазначаючи, що воно передбачає «розгляд конкретної мови і суспільства як єдиного цілого» [там само]. Складовими ознаками лінгвосоціуму є «1) мовна самосвідомість - усвідомлення іманентності, окремішності своєї мови, мовний патріотизм; 2) національна самосвідомість - усвідомлення іманентності, окремішності, самоцінності нації; 3) менталітет - особливий спосіб мислення, світобачення, властивий даній нації, як своєрідний вияв національної психології; 4) національна гідність - власне патріотизм, шанування своєї нації, гордість за неї; 5) духовність - національні ідеї, цілі, ідеали, моральні цінності, віра, найвищим вираженням яких є Істина, Добро, Краса» [там само], чим увиразнено визначальний характер глибинних металних імплікатур особистості й нації як у загальній континуальності буття, так і в дискретно-мовній площині. Роздуми вченого корелюють із загальними настановами нейролінгвістичного програмування, де аналіз сугестивних потенцій мови пов'язаний із комплексним дослідженням психоструктури носіїв мови та деталізацією її відповідних механізмів, реалізованих у різноманітних функціональних галузях.

У наших попередніх розвідках ми приділяли увагу аналізу зазначених сугестивно орієнтованих контекстів (рекламного, політичного мовлення і текстів фідейстичного скерування зокрема), який проводився з використанням методів сугестивної лінгвістики та нейролінгвістичного програмування [див. Ковалевська 2001]. Отримані результати зумовили і доцільність укладання «Асоціативного словника української рекламної лексики» [див. Ковалевська та ін. 2001]. Виокремлені особливості діють підстави твердити, що таким текстовим масивам притаманна мовна специфіка з чітко фіксованою сугестивною забарвленістю, що, у свою чергу,

вимагає високого ступеня коректності й глибоких фахових знань у разі відповідного лінгвістичного конструювання.

Література

- Аврамцев В.В., Волков Е.Н. Труднее жить после “Полдня” и “Вечера трудного дня” // Dokument HTML. - <http://people.nnov.ru/volkov/>.
- Барт Р. Актовая лекция, прочитанная при вступлении в должность заведующего кафедрой литературной семиологии в Колледже Франс 7 января 1977 года // Dokument HTML. - <http://www.philosophy.ru/librari/barthes/lect>.
- Бондар О.І. Лінгвосоціум: до розбудови термінологічного апарату лінгвістичної екології // Мова. Науково-теретичний часопис. - Одеса: Астропринт, 2001. - №5-6. - С. 37-40.
- Вандриес Ж. Язык // Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. - С. 146-153.
- Волков Е.Н. Существует ли «контроль сознания» («реформирование мышления»)? Теоретические и практические аспекты дискуссии // Dokument HTML - <http://www.people.nnov.ru/volkov/>.
- Зарецкая Е.Н. Риторика. Теория и практика речевой коммуникации.- М.: Дело, 1998.
- Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. - М.: Наука, 1987.
- Карнап Р.С. Значение и необходимость. Исследование по семантике и формальной логике. - М.: Изд-во иностр. литер., 1959.
- Клаус Г.В. Сила слова: Гносеологический и прагматический анализ языка. - М.: Прогресс, 1967.
- Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування.- Одеса: Астропринт, 2001.
- Ковалевська Т.Ю., Сологуб Г.Д., Ставченко О.В. Асоціативний словник української рекламної лексики.-Одеса: Астропринт, 2001.
- Лиотар Ж.Ф.Состояние постмодернизма. - СПб.: Алетейа, 1998.
- Логинова Н. В двух шагах от управления разумом // Dokument HTML. - <http://www.psycor.ru>.
- Панов В.И. Основные направления экологической психологии. - Смоленск: СГУ, 2001.
- Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории (Проблемы палеопсихологии).- М.:Мысль, 1974.
- Сологуб Н.М. Мовний світ Олеся Гончара. - К.: Наукова думка, 1991.
- Черепанова И.Ю. Дом колдуньи. Суггестивная лингвистика. - СПб.: КСП+, 1996. -
- Швебс Г.И. Введение в эниографию. Книга 1. Эниоземлеведение. - Одесса: Изд-во Одесского университета, 2000.

Штелинг Д.А. Грамматическая семантика английского языка. Фактор человека в языке. М.: МГИМО, ЧеРе, 1996.